

KS. FRANCISZEK WOLNIK
Opole

ŚWIĘTA TRANSLACYJNE W ŚREDNIOWIECZNEJ LITURGII ŚLĄSKIEJ

1. Geneza świąt translacyjnych – 2. Święta translacyjne w śląskiej liturgii średniowiecznej

1. Geneza świąt translacyjnych

W okresie średniowiecza, poza główną uroczystością upamiętniającą dzień śmierci świętego (*dies natalis*), często uroczyście obchodzono również dzień przeniesienia relikwii świętego¹ Wśród przyczyn pojawienia się i rozwoju świąt translacyjnych zauważyć należy wzmagający się od IV/V w. w Kościele kult świętych i cześć dla ich relikwii².

Przyczyny przenoszenia relikwii świętych były różnorodne: przenoszono szczątki męczenników, którzy zginęli z dala od swej ojczyzny³, przenoszono ciała męczenników i osób zmarłych w opinii świętości na nowe, godniejsze miejsce, by w ten sposób je uczcić⁴ W średniowieczu ambicją wielu miast było posiadanie jak najwięcej grobów świętych lub ich relikwii, ponieważ relikwie świętego podnosiły ich prestiż⁵ W świadomości człowieka średniowiecza patron miasta stawał się swego rodzaju jego właścicielem, w nim widziano zapowiedź Bożego błogosławieństwa

¹ W. SCHENK, *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Lublin 1959, s. 42.

² J. KRACIK, *Relikwie*, Kraków 2002.

³ Jedną z pierwszych translacji było zapewne przeniesienie z Rzymu do Antiochii doczesnych szczątków św. Ignacego, biskupa Antiochii, który poniósł śmierć męczeńską w Rzymie ok. 107 r. Relikwie te przechowywano w świątyni cmentarnej przed bramą w Daphny. W I poł. V w. cząstki św. Ignacego przeniesiono z kościoła cmentarnego do świątyni Fortuny, odtąd dedykowanej św. Ignacemu Antiocheńskiemu. W Kościele Wschodnim święto Translacji św. Ignacego obchodzono w dniu 20 grudnia; por. SCHENK, *dz. cyt.*, s. 43.

⁴ Św. Antoni, egipski pustelnik (zm. w 356 r.), został pogrzebany, zgodnie z jego wolą, w nieznanym miejscu. Ciało jego w cudowny sposób zostało odnalezione i w VI w. przeniesione do Aleksandrii, potem do Konstantynopola, a w XI w. do Francji; por. KRACIK, *dz. cyt.*, s. 78.

⁵ Por. A. VAUCHEZ, *Święty*, w: J. LE GOFF (red.), *Człowiek średniowiecza*, tł. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 395.

i ochrony przed różnymi klęskami i zagrożeniami⁶ Również poszczególne katedry, kościoły, klasztory oraz władcy świeccy podejmowali starania o sprowadzenie do swego kościoła szczątków świętych.

Relikwie świętych zaliczano w średniowieczu do najcenniejszych wartości, dlatego przenoszono je, ukrywano w bezpieczniejszych miejscach, szczególnie w obliczu najazdu wroga, aby uchronić je przed profanacją⁷

W średniowieczu posiadanie grobu świętego, czy jego relikwii, podnosiło rangę miasta, szczególnie miasta biskupiego. Relikwie świętego przyczyniały się do ustanowienia nowej metropolii⁸

Przyczyny przenoszenia relikwii świętych były więc różnorodne, różne też były sposoby przeprowadzenia samego przeniesienia relikwii, odbywało się to drogą spokojnych pertraktacji, darowizny, kupna, a czasem nawet przy użyciu siły⁹, czy kradzieży¹⁰

Średniowieczne opisy przeniesienia relikwii świętych tworzą specyficzny, popularny wówczas, gatunek hagiograficzny, w którym zauważyć można te same, powtarzające się elementy. Zwykle opisywano najpierw lekkomyślne próby otwarcia grobu, kończące się sparaliżowaniem sprawców, następnie najczęściej trzydniowe modlitwy i posty umożliwiające dotarcie do relikwii oraz podjęcie zobowiązania do nawrócenia, porzucenia dotychczasowego, grzesznego życia. Powszechne, według średniowiecznych opisów przeniesienia relikwii, było zjawisko wydawania przez ciało cudownej woni, liczne uzdrowienia za przyczyną świętego¹¹ Przeniesienie relikwii świętego, będące „drugim pochówkiem”, podnosiło rangę, znaczenie danego świętego i wpływało na rozwój jego kultu¹².

⁶ KRACIK, *dz. cyt.*, s. 173.

⁷ Np. przed profanacją relikwii świętych Benedykta i Scholastyki przez Longobardów uchroniło przeniesienie ich doczesnych szczątków do Fleury we Francji; por. P. SZANIECKI, *Benedykt z Nursji*, EK 2, k. 228–229; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975, s. 133; H. FROS, F. SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, Kraków 1997, s. 395.

⁸ KRACIK, *dz. cyt.*, s. 150–151.

⁹ Cesarz Fryderyk I Barbarosa w 1164 r. uprowadził relikwie Trzech Króli z Mediolanu do Kolonii; por. SCHENK, *dz. cyt.*, s. 44, przyp. 81; KRACIK, *dz. cyt.*, s. 144. Brzetysław, książę czeski, w 1038 r. „przeniósł” relikwie św. Wojciecha oraz ciała abpa Gaudentego i Pięciu Braci Eremitów-Męczenników do Pragi. Relikwie św. Wojciecha i ciało Gaudentego spoczęło najpierw w kaplicy przy katedrze Św. Wita na Hradczanach, później (od 1060 r.) w samej katedrze, zaś szczątki Pięciu Braci — w Starym Bolesławcu; por. H. LIKOWSKI, *Geneza święta „translatio s. Adalberti” w Kościele polskim. Rozwiązanie sprawy o relikwie św. Wojciecha*, w: G. LABUDA (red.), *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, Warszawa 1997, s. 131–151; G. LABUDA, *Spuścizna ideowa martyrologium św. Wojciecha w perspektywie dziejów Polski średniowiecznej*, w: R. MICHAŁOWSKI (red.), *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997, s. 81; KRACIK, *dz. cyt.*, s. 150–151.

¹⁰ Przykłady kradzieży relikwii podaje S. BEISEL, *Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland bis zum Beginne des 13. Jahrhunderts*, „Stimmen aus Maria-Lach” 47 (1890), s. 89–100.

¹¹ P.J. GEARY, *Le vol des reliques au Moyen Âge*, Paris 1993, s. 30–34.

¹² J.C. SCHMITT, *Duchy. Żywi i umarli w społeczeństwie średniowiecznym*, tł. A.W. Labuda, Gdańsk 2002, s. 38.

Przeniesienie relikwii było bardzo podniosłą uroczystością¹³, gromadzącą najwybitniejszych dostojników świeckich (cesarz, królowie, książęta) i duchownych oraz tłumy ludu. Do uroczystości tej przygotowywano się zwykle postem i modlitwą¹⁴.

Posiadanie relikwii świętego w świadomości ludu było równoznaczne z posiadaniem samego świętego. Również coroczne wspomnienia przeniesienia relikwii świętego gromadziły wokół nowego grobu świętego licznych pielgrzymów i przyczyniały się do intensyfikacji kultu świętego. Uroczystości te związane były zwykle z przywilejami odpustowymi.

2. Święta translacyjne w śląskiej liturgii średniowiecznej

W średniowiecznym kalendarzu diecezji wrocławskiej umieszczono, zdaniem J. JUNGNITZA, siedem świąt translacyjnych¹⁵, jednak świąt tego typu na Śląsku obchodzono więcej. Poniżej zostaną one przedstawione.

2.1. Przeniesienie relikwii św. Stanisława (*Translatio s. Stanislai*) — 27 września

Po tragicznej śmierci bpa STANISŁAWA w 1079 r. jego ciało pogrzebano przy krakowskim kościele Św. Michała. Około 10 lat później przeniesiono jego szczątki do katedry wawelskiej. Wydarzenie to nie miało charakteru liturgicznego, nie zapoczątkowało kultu. Bardziej podniosły charakter miało uroczyste wyniesienie (*elevatio*) szczątków z grobu do sarkofagu, którego kilka lat przed kanonizacją świętego (w 1243 lub 1245 r.) dokonał bp PRANDOTA (1242–1266). W trakcie tej ceremonii kości św. Stanisława zostały obmyte winem i wodą. Ostateczne przeniesienie relikwii nastąpiło w czasie uroczystości pokanonizacyjnych w Krakowie 8 maja 1254 r. Wtedy to szczątki św. Stanisława w obecności: legata papieża INNOCENTEGO IV — o. OPISO, opata z Messano, FULKA — arcybiskupa gnieźnieńskiego, biskupów: krakowskiego — PRANDOTY, wrocławskiego — TOMASZA, wrocławskiego — WINIMIRA, płockiego — ANDRZEJA, litewskiego — WITA, ruskiego — GERARDA oraz książąt: kujawskiego i łęczyckiego — KAZIMIERZA, Mazowsza — ZIEMOWITA, Wielkopolski — PRZEMYSŁAWA I, krakowskiego i sandomierskiego — BOLESŁAWA WSTYDLIWEGO oraz opolskiego — WŁADYSŁAWA¹⁶, wyjęto z sarkofagu i umieszczono je na ołtarzu w katedrze wawelskiej.

¹³ H. FROS, *Pamiętając o mieszkańcach nieba. Kult świętych w dziejach i w liturgii*, Tarnów 1994, s. 81–83.

¹⁴ Por. KRACIK, *dz. cyt.*, s. 108–112.

¹⁵ J. JUNGNITZ, *Das dreslauer Brevier und Proprium*, Breslau 1893, s. 39–67.

¹⁶ C. NIEZGODA, *Święta Kinga. Żywot hagiograficzny*, Stary Sącz 1999, s. 78; TENŻE, *Błogosławiona Jolenta wśród Arpadów i Piastów*, Kraków 2002, s. 28.

Pierwszą wzmiankę o święcie Translacji św. Stanisława spotykamy w dokumencie z 9 lutego 1256 r., w którym papież ALEKSANDER IV udziela odpustu nawiedzającym katedrę wawelską *in die translationis* oraz *infra octavas eiusdem translationis*¹⁷

W diecezji wrocławskiej święto Przeniesienia relikwii św. Stanisława występuje dopiero w I poł. XIV w.¹⁸ W II poł. XIV w. święto to spotyka się już częściej, zarówno w rękopisach diecezjalnych¹⁹, jak i zakonnych: u cystersów²⁰ i kanoników regularnych²¹. Od początku XV w. uroczystość Przeniesienia relikwii św. Stanisława obchodzono w całej diecezji wrocławskiej²².

Katedra wrocławska obchodziła święto Przeniesienia relikwii św. Stanisława podobnie jak święto majowe (*dies natalis*). W dniu tym rano odprawiano Mszę św. o świętych Kosmie i Damianie, według kalendarza rzymskiego, zaś o godzinie dziewiątej sygnaturka wzywała na sumę²³. W czasie tej Mszy św., śpiewanej według formularza *In virtute tua*, celebrowanej w szatach liturgicznych białego koloru²⁴, śpiewano długą sekwencję — zapewne *Iesu Christe rex superne*²⁵ i grano na organach.

Zachowane wrocławskie *Libri Ordinarii*²⁶ umożliwiają nam poznanie tekstów śpiewanych w tę uroczystość w trakcie liturgii godzin w diecezji wrocławskiej. W nie-sporach śpiewano: antyfonę *Dies adest celebris*, psalmy z dnia, kapitulum *Ecce pontifex sanctus*, responsorium *Arae Dei*, hymn *Deus tuorum*, werset *Gloria et honore*, antyfonę do *Magnificat* — *O beate Stanislae* i kolektę *Populum tuum quaesumus Domine*. W matutinum czytano lekcje o przeniesieniu relikwii św. Stanisława, psalmy i wersety z tekstów wspólnych o jednym męczenniku. W laudesach śpiewano antyfonę *Laus in*²⁷, kapitulum *Iustus cor suum*, antyfonę do *Benedictus* — *Martyr*

¹⁷ SCHENK, *dz. cyt.*, s. 47.

¹⁸ Wrocławski Mszał z początku XIV w. (Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu [dalej: BKWr] 141) zawiera przy dniu 27 września na marginesie dopisaną notę *Quera supra de sancto Stanislao collectam*. Pierwszy formularz mszalny na dzień Translacji św. Stanisława zawiera pochodzący z lat 1330–1335 Mszał z kościoła Św. Marii Magdaleny we Wrocławiu (BKWr M 1151). W kalendarzu tego kodeksu święto wrześniowe zostało dopisane. Formularz mszalny na święto Translacji św. Stanisława zawiera również pochodzący z I poł. XIV w. Mszał (BKWr M 1120). W kalendarzu tego rękopisu brak święta Translacji św. Stanisława.

¹⁹ BKWr 143, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr) I F 355, BUWr I F 44, BUWr I F 446, BUWr I F 449, BUWr I Q 247, BUWr I Q 251.

²⁰ Por. Mszał z Kamieńca Ząbkowickiego BUWr I F 353.

²¹ BUWr I Q 242, BUWr I Q 248.

²² SCHENK, *dz. cyt.*, s. 46–48.

²³ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, rkps nr III a 13 a: *Modus agendi in ecclesia Wratislaviensi et quod est de officio sacristianorum* (dalej: *Modus agendi*), k. 65r.

²⁴ *Modus agendi*, k. 16v.

²⁵ SCHENK, *dz. cyt.*, s. 49, 69.

²⁶ Piętnastowieczny: BUWr I Q 173, k. 61r; BUWr I O 55, k. 150v–151r; BUWr I O 54, k. 142v i szesnastowieczny Archiwum Diecezjalne w Opolu, rkps nr M 1, k. 149v.

²⁷ Szesnastowieczny *Liber Ordinarius* poleca śpiewać antyfonę *Stanislaus in agmine*, por. H.J. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber Ordinarius z 1563 roku*, Opole 1993, s. 313.

Dei Stanislaus. W godzinach mniejszych śpiewano antyfonę z laudesów, kapitulum, responsorium i werset z tekstów wspólnych o jednym męczenniku²⁸

W katedrze wrocławskiej liturgię godzin celebrowano w szatach koloru żółtego, podawano też relikwię św. Stanisława do ucałowania²⁹

W XIV w. święto Przeniesienia relikwii św. Stanisława spotykamy w księgach liturgicznych katedry wrocławskiej³⁰, kościołów kolegiackich³¹ i parafialnych³², u cystersów³³ i kanoników regularnych³⁴

Kanonicy regularni obchodzili to święto w rycie *IX lectionum*³⁵

Czternastowieczny Mszał cysterski z Kamieńca Ząbkowickiego³⁶ zawiera formularz mszalny na uroczystość Przeniesienia relikwii św. Stanisława³⁷

2.2. Święto Przeniesienia relikwii św. Benedykta (*Translatio s. Benedicti*) — 11 lipca

BENEDYKT zmarł 21 marca 547 r. Przeczuwając zbliżającą się śmierć, nakazał zaprowadzić się do oratorium, tam przyjął Komunię świętą i — podtrzymywany przez braci — na stojąco przeżywał chwile agonii³⁸

Podziwiany, uznawany za człowieka świątobliwego, za cudotwórcę w trakcie życia, Benedykt został otoczony kultem już od chwili śmierci. Benedykta pogrzebano w oratorium Św. Jana Chrzciciela w klasztorze na Monte Cassino, obok spoczywającej tam już jego siostry Scholastyki.

Po zburzeniu Monte Cassino przez Longobardów, pod koniec VII w. (ok. 673 r.), relikwie św. Benedykta i Scholastyki przeniesiono do opactwa benedyktyńskiego w Fleury we Francji. Przeniesienie relikwii przyczyniło się do rozwoju kultu świętego i do ustalenia dnia 11 lipca jako drugiej daty (obok *dies natalis*) upamiętniają-

²⁸ Tamże, s. 486; F. WOLNIK, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, Opole 1994, s. 221.

²⁹ *Modus agendi*, k. 29r. Obecny na uroczystościach pokanonizacyjnych w Krakowie 8 maja 1254 r. biskup wrocławski Tomasz I otrzymał relikwię św. Stanisława w postaci cząstki ramienia. Relikwia zachowała się do czasów nam współczesnych; por. SCHENK, *dz. cyt.*, s. 16.

³⁰ BKWr 143.

³¹ BUWr IF 355, BUWr IF 444, BUWr IF 446, BUWr IF 449, BUWr IQ 247, BUWr IQ 251.

³² BMWr B 1711 (Paczków), BMWr B 1710, BMWr M 1134, BMWr M 137, BMWr M 1140, BMWr M 142, BMWr M 1156, BMWr M 1158, BMWr M 1161, BMWr R 30061.

³³ BUWr IF 353.

³⁴ BUWr IQ 242, BUWr IQ 248.

³⁵ BUWr IO 61, k. 8r.

³⁶ BUWr IF 353.

³⁷ SCHENK, *dz. cyt.*, s. 47.

³⁸ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 133; FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, k. 395.

cej św. Benedykta³⁹. Prawdopodobnie po odbudowaniu klasztoru na Monte Cassino mnisi włoscy odzyskali część relikwii św. Benedykta i umieścili je ponownie na Monte Cassino⁴⁰

W diecezji wrocławskiej święto Przeniesienia relikwii św. Benedykta obchodzono w randze *III lectionum*⁴¹. W liturgii godzin wszystkie teksty czerpano z tekstów wspólnych o wyznawcy, z wyjątkiem własnej kolekty i czytań⁴²

Święto Przeniesienia relikwii św. Benedykta obchodzono u śląskich cystersów⁴³, bożogrobców⁴⁴ i kanoników regularnych⁴⁵

2.3. Przeniesienie relikwii św. Jadwigi (*Translatio s. Hedwigis*) — 25 sierpnia

Uroczystości podniesienia relikwii świętej Jadwigi i umieszczenia ich w nowej kaplicy odbywały się w Trzebnicy kilkakrotnie, dlatego pojawiły się problemy z ustaleniem ostatecznej daty translacji. Prawdopodobnie uroczystości translacyjne w Trzebnicy odbywały się czterokrotnie: 17 sierpnia 1267 r. — ekshumacja szczątków; 25 sierpnia 1267 r. — podniesienie (elewacja) i translacja na ołtarz w kaplicy Św. Piotra; 25 sierpnia 1268 r. — translacja do kaplicy Św. Jana Chrzciciela; 15 sierpnia 1269 r. — translacja do nowej kaplicy Św. Jadwigi⁴⁶. Uroczystości, które miały odbywać się w 1269 r., różnie są datowane przez badaczy: 15 sierpnia⁴⁷, 17 sierpnia⁴⁸ lub 25 sierpnia⁴⁹

³⁹ FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, k. 395.

⁴⁰ Por. P. SCZANIECKI, *Benedykt z Nursji*, EK 2, k. 228–229.

⁴¹ Por. SOBECZKO, *dz. cyt.*, s. 182; WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 271.

⁴² Por. SOBECZKO, *dz. cyt.*, s. 454; WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 204.

⁴³ Por. Kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 178) z Lubiąża, z XIII w.; kalendarz z *Martyrologium* z Jemielnicy (BUWr IV F 171) z XIV w.; kalendarz z *Lekcjonarza* (BUWr I Q 257) z Lubiąża, z XIV w.; kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 244) z Henrykowa, z I poł. XIV w.; kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 245) z Kamieńca Ząbkowickiego z II poł. XIV w.; kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 243) z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego z II poł. XIV w.; kalendarz z *Agendy* (BUWr I Q 206) z Lubiąża, z II poł. XIV w.; kalendarz z *Mszału* (BUWr I Q 186) z Lubiąża, z przelomu XIV i XV w.; kalendarz z *Liber capitularius et colectarius* (BUWr I F 379) z Trzebnicy, z XV w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 63) z Lubiąża, z XV w. (1476 r.); kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 58) z Lubiąża, z II poł. XV w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 59) z Rud Wielkich, z początku XVI w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 57) z Kamieńca Ząbkowickiego, z 1515 r.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 180) z Lubiąża, z II poł. XVI w. i kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 182) z opactwa cysterek w Trzebnicy, z 1573 r.

⁴⁴ BUWr I Q 175, k. 4r; BUWr I F 352, k. 1v.

⁴⁵ BUWr I O 61, k. 6r.

⁴⁶ Por. S. ARASZCZUK, *Kult św. Jadwigi na Śląsku w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych* (Opolska Biblioteka Teologiczna 7), Opole 1995, s. 73.

⁴⁷ *Tamże*.

⁴⁸ SOBECZKO, *dz. cyt.*, s. 150, przyp. 55.

⁴⁹ K. KASTNER, *Kommentar zum Breslauer Proprium*, Breslau 1924, s. 37; A. KIELBASA, *Święta Jadwiga Śląska*, w: J. BAR (red.) *Polscy święci*, t. IX, Warszawa 1986, s. 63.

Wrocławskie diecezjalne kalendarze liturgiczne z I poł. XIV w. nie zawierają tego święta, jednak w księgach liturgicznych z tego okresu możemy zauważyć ślady obchodu tego święta: wrocławski Mszał z I ćwierci XVI w. (przed 1323 r.) po obchodach św. Bartłomieja, apostoła, zawiera dopisaną na marginesie kolektę *Da nobis quesumus*⁵⁰

Analiza średniowiecznych tekstów liturgicznych przeznaczonych na święto Translacji św. Jadwigi pozwala nam zauważyć rozwój tej uroczystości, a później jej zanik. Święto to było najpierw wspomnieniem, ponieważ w tym dniu w diecezji wrocławskiej i w całej archidiecezji gnieźnieńskiej obchodzono dzień Translacji św. Wojciecha⁵¹, następnie zauważamy wyższą rangę tego dnia — święto trzylekcyjne⁵², kolejno jako święto *duplex*⁵³ i w takim rycie święto to weszło pod koniec XV w. do wrocławskich drukowanych brewiarzy⁵⁴. W katedrze wrocławskiej w XV w. obchód święta Przeniesienia relikwii św. Jadwigi miał bardzo podniosły charakter — celebrans wkładał ornat uszyty z szat św. Jadwigi, zaś diakon i subdiakon uroczyste dalmatyki⁵⁵

W diecezji wrocławskiej w średniowieczu w dzień Translacji św. Jadwigi śpiewano Mszę św., wykorzystując zmieniony nieco formularz święta głównego⁵⁶

W liturgii godzin śpiewano: w pierwszych nieszpórach antyfonę *Laetare Germania*, psalmy z dnia, kapitulum *Sapientia laudabit*, respónsorium *Margaritha solo tecta*, hymn *Exultent hodie*, werset *Diffusa est*, antyfonę do *Magnificat* — *O decus Trebniciae*, kolektę *Da nobis quesumus omnipotens Deus* i dodawano o św. Bartłomieju: antyfonę: *Estote fortes in bello* z werselem i kolektą. Matutinum śpiewano jak w święto główne, z wyjątkiem czytania z laudesów o przeniesieniu relikwii św. Jadwigi. Pozostałe części liturgii godzin śpiewano jak w święto październikowe, dodając wspomnienie św. Wojciecha⁵⁷

Uroczystość Przeniesienia relikwii św. Jadwigi obchodzona była również w innych diecezjach, miała jednak niższą rangę: w diecezji krakowskiej, poznańskiej i miśnieńskiej było świętem dziewięciolekcyjnym, w diecezji gnieźnieńskiej i wrocławskiej — świętem trzylekcyjnym⁵⁸.

⁵⁰ BKWr 141, k. 118r; BUWr I F 358, k. 105 r; BUWr I F 341, k. 346v.

⁵¹ JUNGNITZ, *dz. cyt.*, s. 57–58.

⁵² Por. XIV-wieczny *Brewiarz* z Otmuchowa, BUWr I Q 247.

⁵³ Por. BKWr Nr 171, *Breviarium Wratislaviense* ze Świdnicy, z XV w.; BUWr I Q 249, *Breviarium Wratislaviense*, z XV w.

⁵⁴ Por. *Breviarium Wratislaviense* z 1485 r., BKWr VIII 60.

⁵⁵ F. SCHUBERT, *Modus agendi in ecclesiae Wratislaviensi*, bmrw, s. 10.

⁵⁶ ARASZCZUK, *dz. cyt.*, s. 87–93.

⁵⁷ SOBECZKO, *dz. cyt.*, s. 475; WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 214–215.

⁵⁸ ARASZCZUK, *dz. cyt.*, s. 74, przyp. 73.

Święto Przeniesienia relikwii św. Jadwigi obchodzono u cystersów w Lubiążu⁵⁹ i Henrykowie⁶⁰, u bożogrobców w Nysie⁶¹ oraz u kanoników regularnych⁶².

W święto Translacji, upamiętniające przeniesienie relikwii św. Jadwigi, u cysterek w Trzebnicy należało sprawować matutinum, laudes i Mszę św. w rycie *duplex*. W laudesach śpiewano własne *Benedicamus*, a w czasie Mszy św. własne *Kirie eleison* — *Fons Bonitatis*, zaś w niesporach — *Benedicamus* — *Regi celorum*⁶³

2.4. Przeniesienie relikwii św. Wojciecha (*Translatio s. Adalberti*) — 26 sierpnia

Św. WOJCIECH poniósł śmierć męczeńską z rąk pogańskich Prusów⁶⁴ w piątek 23 kwietnia 997 r.⁶⁵ BOLESŁAW CHROBRY wykupił ciało męczennika i uroczyście pogrzebał w Gnieźnie, umieszczając je w głównym ołtarzu romańskiej katedry⁶⁶ Relikwie Wojciecha szybko rozprzestrzeniły się. Jeszcze przed jego kanonizacją w 999 r. dostały się do Rzymu, Akwizgranu, Pereum i Ostrzyhomia⁶⁷. Przyczyną popularności św. Wojciecha była nie tylko męczeńska śmierć, ale również jego arystokratyczne pochodzenie, cesarska przyjaźń i uniwersalny charakter jego działalności⁶⁸.

W diecezji wrocławskiej święto Przeniesienia relikwii św. Wojciecha obchodzono w dniu 25 sierpnia, zgodnie z tradycją praską⁶⁹ Tradycja ta nawiązuje do wywiezienia przez rycerzy BRZETYSŁAWA w 1038 r. relikwii św. Wojciecha ze zniszczonej katedry gnieźnieńskiej do Pragi⁷⁰. Relikwie świętego w dniu 25 sierpnia wniesiono

⁵⁹ Por. kalendarz z Lekcjonarza (BUWr I Q 257) z Lubiąża, z XIV w., i kalendarz z Mszału (BUWr I Q 186) z Lubiąża, z przełomu XIV i XV w.

⁶⁰ Por. kalendarz z Brewiarza (BUWr I Q 244) z Henrykowa, z I poł. XIV w.

⁶¹ BUWr I Q 175, k. 4v.

⁶² BUWr I O 61, k. 7r.

⁶³ BUWr I Q 182, k. 141v: *In die canonisationis s. Hedwigis: ad matutinas, ad laudes, ad missam „duplex”, ad laudes proprium Benedicamus, ad missa Kirie „Fons bonitatis”, ad vespervas Benedicamus „Regi celorum”, lectiones „Dividantur” Ryt duplex, pojawiający się w Liber Ordinarius z Trzebnicy, świadczy o wpływie liturgii diecezjalnej na liturgię konwentu trzebnickiego.*

⁶⁴ Por. S. MIELCZARSKI, *Wokół miejsca śmierci świętego Wojciecha*, w: K. ŚMIGIEL (red.), *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*, Gniezno 1992, s. 143–158.

⁶⁵ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Święty Wojciech*, Kraków 2002, s. 37.

⁶⁶ K. ŚMIGIEL, *Święty Wojciech Sławnikowic*, Poznań 1993, s. 91–92; A. KOŚCIELECKA, P. DZIANISZ, *Z krzyżem i włócznią*, Pelplin 2000, s. 14.

⁶⁷ W. SZOŁDRSKI, *Z dziejów kultu św. Wojciecha*, AK 39 (1947), t. 46, s. 313–323.

⁶⁸ E. DĄBROWSKA, *Pierwotne miejsce pochowania i recepcja relikwii św. Wojciecha we wczesnym średniowieczu*, w: Z. KURNATOWSKA (red.), *Tropami Świętego Wojciecha*, Poznań 1999, s. 150–151.

⁶⁹ W diecezji gnieźnieńskiej i w wielu diecezjach polskich święto to obchodzono 20 października, w diecezji wrocławskiej przyjęto zwyczaj czeski i święto to wypadło 26 (lub 25) sierpnia. Kościół węgierski i zakon paulinów obchodzą to święto w dniu 6 listopada; por. ŚMIGIEL, *Święty Wojciech Sławnikowic*, s. 106; W. DANIELSKI, *Kult św. Wojciecha na ziemiach polskich w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych*, Lublin 1997, s. 55; J. NOWACKI, *Z dziejów kultu św. Wojciecha w Polsce*, w: G. LABUDA (red.), *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, Warszawa 1997, s. 239–240.

⁷⁰ Badania praskich relikwii, które przeprowadzono w 1880 i 1917 r., wykazały, że rycerze Brzetysława przywieźli do Pragi jedynie część relikwii św. Wojciecha, a większa ich część oraz relikwiarz

w uroczystej procesji do katedry praskiej. Wydarzenie to, uznawane za powrót św. Wojciecha do swoich wiernych, upamiętniono dorocznym świętem Translacji, choć trudno precyzyjnie określić datę wprowadzenia tego święta. Jedną z okazji do ustanowienia tego święta mogła być konsekracja katedry w dniu 14 kwietnia 1096 r., po pożarze w 1090 r.⁷¹

W diecezji wrocławskiej w XV i XVI w. w święto Translacji św. Wojciecha celebrowano liturgię w rycie *III lectionum*⁷² lub *semiduplex*⁷³

W dniu tym w liturgii godzin w matutinum śpiewano inwitatorium, antyfony, psalmy, wersety i responsoria, z wyjątkiem ostatniego, z tekstów wspólnych o jednym męczenniku. Lekcje czytano o przeniesieniu relikwii świętego, a jako ostatnie responsorium śpiewano *Alme Praesul*. W czasie matutinum śpiewano *Te Deum laudamus*. W laudesach śpiewano antyfonę *Sanctus Adalbertus*, czytano kapitulum *Iustus cor*, werset *Corona aurea* i antyfonę do *Benedictus — Benedic regem*. W godzinach mniejszych śpiewano: antyfonę z laudesów, kapitulum, responsorium i werset z tekstów wspólnych o jednym męczenniku, zaś kolektę odmawiano ze święta. W drugich nieszporach śpiewano: antyfonę i psalmy z dnia, kapitulum *Dedit*, hymn *Deus tuorum* i antyfonę do *Magnificat — Exultent filie*⁷⁴

W czasie Mszy św. w uroczystość Przeniesienia relikwii św. Wojciecha śpiewano introit *Laetabitur iustus*, czytano lekcję *Omnis pontifex*, gradual *Posuit Domine, Halleluja. Surrexit pastor bonus*, czytano ewangelię *Ego sum pastor bonus*, offeratorium *Gloria et honore*, a podczas Komunii św. *Magna est gloria*⁷⁵

W katedrze wrocławskiej w święto Przeniesienia relikwii św. Wojciecha podczas sumy używano perłowego ornatu, zwanego *margarita*⁷⁶

W dniu 26 sierpnia, zgodnie z czeską tradycją, obchodzili święto Przeniesienia relikwii św. Wojciecha nyscy bożogrobcy — w rycie *IX lectionum*⁷⁷ i kanonicy regularni — w rycie *III lectionum*⁷⁸

głowy świętego przed najazdem wojsk czeskich zostały ukryte i zachowane w Gnieźnie; por. LIKOWSKI, dz. cyt., s. 139–141.

⁷¹ DANIELSKI, dz. cyt., s. 56.

⁷² SOBECZKO, dz. cyt., s. 185; WOLNIK, dz. cyt., s. 272.

⁷³ JUNGNITZ, dz. cyt., s. 111.

⁷⁴ SOBECZKO, dz. cyt., s. 475; WOLNIK, dz. cyt., s. 215.

⁷⁵ SOBECZKO, dz. cyt., s. 475.

⁷⁶ TENŻE, *Opolskie ślady kultu św. Wojciecha w liturgii*, w: A. POBÓG-LENARTOWICZ (red.), *Opolskie drogi św. Wojciecha*, Opole 1997, s. 99.

⁷⁷ BUWr I Q 175, k. 4v.

⁷⁸ BUWr I O 61, k. 7r.

2.5. Przeniesienie relikwii św. Augustyna (*Translatio s. Augustini*) — 11 października

Św. AUGUSTYN zmarł w dniu 28 sierpnia 430 r. w obleżonej przez Wandalów Hipponie⁷⁹ Święto główne (*dies natalis*) obchodzi się 28 sierpnia, zaś święto Przeniesienia relikwii św. Augustyna — w dniu 11 października.

W liturgii diecezjalnej w święto Przeniesienia relikwii św. Augustyna, obchodzonego w XV w. w stopniu *III lectionum*⁸⁰, zaś w XVI w. w stopniu *IX lectionum*⁸¹, w niesporach śpiewano antyfony i psalmy z dnia, kapitulum *Ecce sacerdos magnus*, hymn *Iste confesor*, antyfonę do *Magnificat* — *Letare mater nostra* i kolektę *Omni-potens sempiternus Deus*. Matutinum odmawiano, korzystając z tekstów wspólnych o wyznawcy i biskupie z wyjątkiem trzeciego responsorium *Verbum Dei* oraz czytań, czytano bowiem lekcje o życiu tego świętego. W laudesach śpiewano antyfonę *Post mortem matris* i antyfonę do *Benedictus* — *In diebus illis*, a w godzinach mniejszych śpiewano antyfonę z laudesów, zaś kapitulum, responsorium i werset — z tekstów wspólnych o wyznawcy i biskupie⁸².

Mszę św. celebrowano jak w święto główne (*dies natalis*)⁸³

Święto Przeniesienia relikwii św. Augustyna obchodzone było w śląskich zakonach: u cystersów⁸⁴, bożogrobców — w stopniu *III lectionum*⁸⁵, u kanoników regularnych — w rycie *duplex*⁸⁶ i premonstratensów — w stopniu *medio celebre*⁸⁷

2.6. Przeniesienie relikwii św. Tomasza, apostoła (*Translatio s. Thomae*) — 3 lub 12 lipca

TOMASZ apostoł, jak głosi rozpowszechniona w IV w. tradycja, poniósł śmierć męczeńską w Mailapur w Indiach. W III w. duża część jego relikwii przeniesiona została do Edessy, skąd w 1258 r. relikwie dostały się na wyspę Chios, a następnie do Ortony. Tę wędrówkę relikwii św. Tomasza apostoła przypomina święto Przeniesienia relikwii św. Tomasza.

Święto to obchodzono w diecezji wrocławskiej w dniu 3⁸⁸ lub 12 lipca⁸⁹ w stopniu *III lectionum*.

⁷⁹ J. MISIUREK, *Augustyn*, EK 1, k. 1088; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 119; FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, s. 303.

⁸⁰ WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 273.

⁸¹ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 187.

⁸² WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 254.

⁸³ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 490.

⁸⁴ Por. kalendarz z Mszału (BUWr I Q 186) z Lubiąża, z przelomu XIV i XV w.

⁸⁵ BUWr I Q 175, k. 5v; BUWr I F 352, k. 2r.

⁸⁶ BUWr I O 61, k. 8v.

⁸⁷ BUWr I Q 185, k. 5v.

⁸⁸ WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 270.

⁸⁹ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 182–183.

W nieszpórach tego dnia śpiewano antyfonę *Beati eritis*, psalmy z dnia, kapitulum *Benedictio Domini*, responsorium *Fuerunt sine querela*, hymn *O Thoma Christi*, antyfonę do *Magnificat* — *O Thoma Didime*, kolektę *Omnipotens sempiterne Deus, qui nos*. Matutinum odmawiano z tekstów wspólnych o apostołach, śpiewano hymn *Anno quarto*, czytano lekcje o przeniesieniu relikwii św. Tomasza. Laudesy śpiewano z tekstów wspólnych o apostołach, antyfonę do *Benedictus* — *Thoma qui dicitur Didimus*. Drugie nieszpory śpiewano z tekstów wspólnych, z wyjątkiem hymnu *Quia vidisti me Thome et credisti*⁹⁰

W czasie Mszy św. (sumy) śpiewano introit *Mihi autem nimis*, *Kirie* „*de apostolis*”, czytano lekcję *Iam non estis hospites*, śpiewano graduał *In omnem terram*, alleluja *Non vos me elegistis*, offertorium *In omnem terram*, prefację i *Sanctus* „*de apostolis*” i communio *Mitte manum tuam*⁹¹.

W liturgii śląskich zakonów święto Translacji św. Tomasza apostoła w dniu 3 lipca obchodzono w cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim⁹² i u bożogrobców⁹³, zaś 12 lipca u kanoników regularnych — w rycie *III lectionum*⁹⁴

2.7. Przeniesienie relikwii św. Wacława (*Translatio s. Wenceslai*) — 4 marca

WACŁAW zginął 28 września (według *Kroniki KOSMASA*) 929 lub 935 r. (jak podaje WIDUKIND) w Starym Bolesławcu. Jego śmierć uznana była za męczeństwo, dlatego od razu po śmierci rozpoczął się jego kult. Wcześniej jego ciało przeniesiono do ufundowanego przez niego kościoła Św. Wita w Pradze⁹⁵. Kult św. Wacława już w XI w. znany był w Polsce, szczególnie w Krakowie, o czym świadczy wezwanie kościoła katedralnego.

Święto Translacji św. Wacława weszło do kalendarza śląskiego w czasach bpa Przecława z Pogorzeli (1342–1376)⁹⁶. W diecezji wrocławskiej obchodzone było w XV w. w rycie *commemoratio*⁹⁷, zaś w XVI w. — w stopniu *IX lectionum*⁹⁸.

W pierwszych nieszpórach śpiewano antyfony i psalmy z dnia, kapitulum *Beatus vir*, responsorium *Castus mente*, hymn *Deus tuorum*, verset *Gloria et honore*, anty-

⁹⁰ WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 204.

⁹¹ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 455.

⁹² Por. kalendarz z Breviarza (BUWr I Q 243) z Kamieńca Żąbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.

⁹³ BUWr I F 352, k. 1v.

⁹⁴ BUWr I O 61, k. 6r.

⁹⁵ F. DVORNIK, *Żywoť św. Wacława*, Praga 1929, s. 70; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 517–518; H.J. SOBECZKO, *Kult liturgiczny św. Wacława na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, RTK 14 (1967), z. 4, s. 66.

⁹⁶ W. SCHENK, *W jaki sposób można ustalić czas powstania oraz miejsce pochodzenia i używania śląskich rękopisów liturgicznych?*, ABMK 21 (1970), s. 46.

⁹⁷ WOLNIK, *dz. cyt.*, s. 267.

⁹⁸ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 177.

fonę do *Magnificat* — *Corde et lingua* i kolektę *Concede quaesumus omnipotens Deus*. Po kolekcie dodawano z Wielkiego Postu antyfonę i kolektę. W matutinum śpiewano inwitorium, antyfony, psalmy, wersety i responsorium *de uno martyre*, dziewiąte responsorium ze święta, lekcje o przeniesieniu relikwii. W laudesach śpiewano werset *Corona aurea*, antyfonę *Laude motus*, kapitulum *Iustus cor suum*, werset *Iustus germinabit*, antyfonę do *Benedictus* — *Hic dives in apice* i kolektę *Concede quaesumus omnipotens Deus*. W godzinach mniejszych śpiewano antyfony z laudesów, kapitulum, responsorium i werset z tekstów wspólnych o jednym męczenniku, a w drugich nieszpórach antyfony i psalmy z dnia, kapitulum *Dedit illi cor*, antyfonę do *Magnificat* — *Dei martyr Wenceslaus*⁹⁹ oraz kolektę *Concede quaesumus omnipotens Deus*¹⁰⁰

W święto Translacji św. Wacława w diecezji wrocławskiej celebrowano Mszę św. według formularza *In virtute tua*, śpiewano kolektę *Concede quaesumus omnipotens Deus*, czytano lekcję *Beatus vir, qui inventus est* i ewangelię *Si quis vult venire*, zaś między czytaniem śpiewano graduał *Domine prevaenisti* i traktus *Desiderium*¹⁰¹

Święto te obchodzili cystersi w Kamieńcu Ząbkowickim — czternastowieczny Breviarz cystersów z tego opactwa określa święto Translacji św. Wacława jako *festum fori*¹⁰², nyscy bożogrobcy — w rycie *semiduplex*¹⁰³ oraz kanonicy regularni — w stopniu *IX lectionum*¹⁰⁴

2.8. Przeniesienie relikwii św. Moniki (*Translatio s. Monice*) — 9 kwietnia

MONIKA, matka św. Augustyna, zmarła w Osti zapewne w listopadzie 387 r.¹⁰⁵ W 1162 r. kanonicy regularni z Arovaise pod Arras sprowadzili jej relikwie i rozbudzili w ten sposób jej kult. Pamiątką tego wydarzenia jest obchodzone przez śląskich kanoników regularnych w stopniu *commemoratio*¹⁰⁶, święto Translacji św. Moniki¹⁰⁷ Święto to nie występuje w liturgii diecezjalnej ani w liturgii innych zakonów.

⁹⁹ Piętnastowieczny *Liber Ordinarius* z katedry nyskiej (BUWr I Q 173, k. 41r) jako antyfonę do *Magnificat* poleca śpiewać *Gloriosum*; por. WOLNIK, dz. cyt., s. 187.

¹⁰⁰ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 418–419.

¹⁰¹ *Tamże*, s. 419.

¹⁰² BUWr I Q 243. Kodeks ten nawiązuje do praktyki istniejącej w Pradze; może to wskazywać na czeskie pochodzenie rękopisu, tym bardziej, że pozostałe cysterskie księgi liturgiczne w ogóle nie wspominają o tym święcie.

¹⁰³ BUWr I Q 175, k. 2r.

¹⁰⁴ BUWr I O 61, k. 2r.

¹⁰⁵ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 421.

¹⁰⁶ BUWr I O 61, k. 3v.

¹⁰⁷ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Kult świętych w śląskich klasztorach kanoników regularnych*, w: H. MANIKOWSKA (red.), *Ecclesia et civitas*, Warszawa 2002, s. 443.

2.9. Przeniesienie relikwii św. Ludmiły (*Translatio s. Ludmile*) — 10 listopada

LUDMIŁA, zwana także Ludmiłą Czeską, babka Waclawa, zginęła przez uduszenie z rąk siepaczy wysłanych przez synową DRAHOMIRĘ w dniu 16 września 920 lub 921 r. Po jej śmierci rozpoczął się jej kult. W 925 r. św. Waclaw dokonał translacji doczesnych szczątków babki i pogrzebał je w kościele Św. Jerzego w Pradze. Miejsce to stało się centrum kultu św. Ludmiły¹⁰⁸ Święto Przeniesienia relikwii św. Ludmiły nie występuje w śląskich kalendarzach diecezjalnych, jednak obchodzono je w dniu 10 listopada w randze *semiduplex* u nyskich bożogrobców¹⁰⁹ oraz u cystersów Kamieńcu Ząbkowickim i Bardzie Śląskim¹¹⁰

2.10. Przeniesienie relikwii św. Bartłomieja, apostoła (*Translatio s. Bartholomei*) — 17 czerwca

Dzieje apostoła BARTŁOMIEJA po Zesłaniu Ducha Świętego nie są łatwe do prześledzenia. Najczęściej wskazuje się na Indie, ale także na Arabię, Etiopię, Pont i Bosor, Likaonię, Frygię, Mezopotamię, nawet Armenię — jako na kraj jego działalności i śmierci. Równie trudno jest precyzyjnie opisać losy jego relikwii. Według GRZEGORZA Z TOURS (†594) relikwie przewieziono na wyspę Lipari, stamtąd w obawie przed Saracenami wywieziono je do Benewentu, a następnie w 1000 r. do Rzymu. Do Polski i na Śląsk kult św. Bartłomieja mógł dotrzeć poprzez duchownych będących w otoczeniu cesarza OTTONA III, uczestnika translacji relikwii w 1000 r.¹¹¹ Tę wędrówkę doczesnych szczątków św. Bartłomieja, apostoła, upamiętnia święto *Translatio s. Bartholomei*.

Wśród średniowiecznych śląskich kalendarzy święto Przeniesienia relikwii św. Bartłomieja, obchodzone w dniu 17 czerwca, zauważamy jedynie w kalendarzu z Trzebnicy¹¹².

2.11. Przeniesienie relikwii św. Wita (*Translatio s. Viti*) — 10 marca

WIT, męczennik sycylijski z czasów prześladowania Dioklecjana (304 lub 305 r.), pochodził z dzisiejszej miejscowości Macara del Valla na Sycylii i tam został umęczony. Powstała około 600 r. *Passio* przyczyniła się do rozpowszechnienia jego kultu, a także kultu MODESTA — jego guwernera i KRESCENCJI — jego mamki. Kult świętego był szczególnie popularny na północy Italii, we Francji i w Niemczech. W 583 r. miano przenieść relikwie św. Wita z Sycylii na półwysep, w 756 r. przy-

¹⁰⁸ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 372–373.

¹⁰⁹ BUWr I Q 175, k. 6r.

¹¹⁰ BUWr I Q 243.

¹¹¹ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 126; FROS, SOWA, *Księga imion i świętych*, t. I, s. 362.

¹¹² Kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 182) z 1573 r. z opactwa cysterek w Trzebnicy.

były one do Saint-Denis, a osiemdziesiąt lat później do opactwa w Korbei. Miejsce to stało się centrum kultu św. Wita. Ramię św. Wita otrzymał św. Wacław, król czeski, który umieścił je w wybudowanym kościele Św. Wita w Pradze. Relikwie św. Wita dotarły do wielu innych kościołów, naliczono ich ok. 150¹¹³ Wędrowki relikwii przyczyniły się do powstania święta Przeniesienia relikwii św. Wita, obchodzonego w dniu 10 marca. Święto to jest obecne jedynie w cysterskim kalendarzu z Kamieńca Ząbkowickiego¹¹⁴

2.12. Przeniesienie relikwii św. Wilhelma (*Translatio s. Wilhelmi*) — 7 maja

Św. WILHELMA, profesa, później opata cysterskiego opactwa w Pontigny, arcybiskupa Bourges¹¹⁵, czczono w zakonie cystersów liturgią dwunastolekcyjną z dwoma Mszami św. w święto główne (*dies natalis*) w dniu 10 stycznia, zaś w dniu 7 maja cystersi obchodzili Translację św. Wilhelma. Święto to zawiera w sobie, jako jedyny wśród śląskich kalendarzy, pochodzący z II poł. XVI w. kalendarz z Lubiąża¹¹⁶ Kalendarz nie podaje rangi tego święta¹¹⁷

2.13. Przeniesienie relikwii św. Marcina (*Translatio s. Martini*) — 4, 5 lub 11 lipca

Św. MARCIN, biskup z Tours, czczony był na całym Zachodzie w dniu 11 listopada (*dies natalis*), ale także obchodzono święto Przeniesienia jego relikwii. Uroczystość tę w średniowieczu w śląskich ośrodkach kościelnych celebrowano w różnych dniach: 4 lipca — w liturgii diecezjalnej¹¹⁸, u cystersów¹¹⁹, bożogrobców¹²⁰

¹¹³ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 532.

¹¹⁴ Kalendarz z Brawiarza (BUWr I Q 243) z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.

¹¹⁵ Por. H. HOEVER, *Żywot świętych pańskich na każdy dzień roku*, tł. Z. Pniewski, Olsztyn 1983, s. 17–18; A. GORZANT, *Mój święty patron*, Lublin 1986, s. 17–18.

¹¹⁶ BUWr I Q 180, k. 3r.

¹¹⁷ F. WOLNIK, *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 52), Opole 2002, s. 417.

¹¹⁸ WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 180.

¹¹⁹ Por. kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 178) z Lubiąża, z XIII w.; kalendarz z *Martyrologium* (BUWr IV F 171) z Jemielnicy, z XIV w.; 3L: kalendarz z Lekcjonarza (BUWr I Q 257) z Lubiąża, z XIV w.; kalendarz z *Brawiarza* (BUWr I Q 244) z Henrykowa, z I poł. XIV w.; kalendarz z *Brawiarza* (BUWr I Q 245) z Kamieńca Ząbkowickiego, z II poł. XIV w.; kalendarz z *Brawiarza* (BUWr I Q 243) z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.; kalendarz z *Agendy* (BUWr I Q 206) z Lubiąża, z II poł. XIV w.; kalendarz z *Liber capitularius et colectarius* (BUWr I F 379) z Trzebnicy, z XV w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 63) z Lubiąża, z XV w. (1476 r.); kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 58) z Lubiąża, z II poł. XV w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 59) z Rud Wielkich, z początku XVI w.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 57) z Kamieńca Ząbkowickiego, z 1515 r.; kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 180), z Lubiąża, z II poł. XVI w. i kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 182) z opactwa cysterek w Trzebnicy, z 1573 r.

¹²⁰ BUWr I Q 175, k. 4r.

i u kanoników regularnych¹²¹, 5 lipca — w liturgii diecezjalnej¹²² lub 11 lipca — u premonstratensów, w stopniu *celebre*¹²³

2.14. Przeniesienie relikwii św. Mikołaja (*Translatio s. Nicolai*) — 9 maja

MIKOŁAJ, biskup Miry, w południowo-zachodniej Azji Mniejszej, żył prawdopodobnie w I poł. IV w. Wcześniej otoczony został czcią. Ślady kultu w Mirze i Konstantynopolu pochodzą już z VI w. Stamtąd kult rozszerzył się w całym ówczesnym chrześcijańskim świecie, dotarł do Rzymu (w IX w. było tam kilka kościołów dedykowanych św. Mikołajowi), pod koniec X w. do Niemiec, a w następnych wiekach rozpowszechnił się we Francji i Anglii. Na Zachodzie czczono św. Mikołaja jako jednego z czternastu wspomóżycieli. Kult św. Mikołaja intensywnie rozwijał się również na Wschodzie, szczególnie na Rusi¹²⁴

Jego relikwie w 1087 r. przewieziono z Azji Mniejszej do Bari we Włoszech i to miejsce stało się najważniejszym ośrodkiem kultu¹²⁵

Wędrowkę relikwii św. Mikołaja przypomina święto Przeniesienia relikwii, obchodzone w dniu 9 maja w śląskiej liturgii diecezjalnej¹²⁶, u cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim¹²⁷, u kanoników regularnych — w rycie *commemoratio*¹²⁸ oraz u wrocławskich premonstratensów — w stopniu *celebre*¹²⁹

2.15. Przeniesienie relikwii św. Franciszka (*Translatio s. Francisci*) — 25 maja

FRANCISZEK Z ASYŻU zmarł 3 października 1226 r. Jego ciało złożone zostało w kościele Św. Jerzego. Święty został kanonizowany w 1228 r., a w dwa lata później zbudowano bazylikę ku jego czci. W murach tej bazyliki zamurowano jego relikwie¹³⁰. Franciszkanie w dniu 25 maja obchodzili święto Translacji św. Franciszka¹³¹.

2.16. Przeniesienie relikwii św. Klary (*Translatio s. Clarae*) — 2 października

KLARA Z ASYŻU (ur. w 1194 r.), założycielka drugiego zakonu św. Franciszka, zmarła 11 sierpnia 1253 r. Jej ciało przeniesiono do kościoła Św. Jerzego, następnie

¹²¹ BUWr I O 61, k. 6r.

¹²² BUWr i Q 251 i WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 180.

¹²³ BUWr I Q 185, k. 4r.

¹²⁴ B.A. USPIEŃSKI, *Kult św. Mikołaja na Rusi*, tł. E. Janus, M.R. Wayenowa, Z. Kozłowska, Lublin 1985.

¹²⁵ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 417–418.

¹²⁶ BUWr I Q 251; WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 179.

¹²⁷ Kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 243) z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.

¹²⁸ BUWr I O 61, k. 4v.

¹²⁹ BUWr I Q 185, k. 3r.

¹³⁰ FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 235.

¹³¹ WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 191.

w 1260 r. do zbudowanej pod jej wezwaniem bazyliki. Tam spoczywają do chwili obecnej¹³². Franciszkanie śląscy obchodzili święto Przeniesienia relikwii św. Klary w dniu 2 października¹³³

Poniżej w tabeli wymienione zostały wszystkie obchodzone w średniowieczu na Śląsku zarówno w liturgii diecezjalnej jak i zakonnej, święta translacyjne. Tabela ułożona jest chronologicznie, ukazuje datę święta translacyjnego, stopień obchodu liturgicznego oraz wskazuje na źródło informacji.

	1	2	3	4	5	6	7	8
Lp.	Nazwa święta	Data	Liturgia diecezjalna	Cystersi	Bożogrobcy	Kanonicy regularni	Premonstratensi	Franciszkanie
RYT ŚWIĘTA; ŹRÓDŁO INFORMACJI								
1	Translatio s. Wenceslai	4.03	<i>Commemoratio:</i> Włodarski ¹³⁴ , Wolnik ¹³⁵ ; <i>IX lectionum:</i> Sobeczko ¹³⁶ , Jungnitz ¹³⁷	6K ¹³⁸	<i>Semiduplex</i> BUWr I Q 175, k. 2r ¹³⁹	<i>IX lectio-</i> <i>num</i> BUWr I O 61, k. 2r		

¹³² FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 345.

¹³³ WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 193.

¹³⁴ B. WŁODARSKI opublikował kalendarz czternastowiecznego *Breviarium magnum*, rkps BUWr I F 444, porównując go z innymi kalendarzami z: czternastowiecznego *Brewiarza z kolegiaty głogowskiej* (BUWr I Q 251), czternastowiecznego *Brewiarza z kolegiaty nyskiej* (BUWr I F 445) i z kalendarzami wrocławskimi opublikowanymi przez GROTEFENDA (*Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. II, Hannover 1891, s. 23–28); por. WŁODARSKI, *dz. cyt.*, s. 175–184.

¹³⁵ F. WOLNIK opublikował kalendarz z piętnastowiecznego *Brewiarza Wrocławskiego* (rkps BUWr M 1132., k. 3v-9r); por. TENŻE, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, s. 266–275.

¹³⁶ H.J. SOBECZKO opublikował szesnastowieczny kalendarz, będący rekonstrukcją kalendarza dokonaną w oparciu o analizę *Liber Ordinarius* z 1653 r.; por. TENŻE, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 173–192.

¹³⁷ J. JUNGNTIZ opublikował szesnastowieczny kalendarz z *Diurnale*, wydanego w Bazylei w 1521 r.; por. TENŻE, *Das Breslauer Brevier*, s. 38–66.

¹³⁸ W grupie najliczniej reprezentowanych tu średniowiecznych kalendarzy cysterskich przyjęto skróty: 1L: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 178) z Lubiąża, z XIII w.; 2J: kalendarz z *Martyrologium* (BUWr IV F 171) z Jemielnicy, z XIV w.; 3L: kalendarz z *Lekcjonarza* (BUWr I Q 257) z Lubiąża, z XIV w.; 4H: kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 244) z Henrykowa, z I poł. XIV w.; 5K: kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 245) z Kamieńca Ząbkowickiego, z II poł. XIV w.; 6K: kalendarz z *Brewiarza* (BUWr I Q 243) z Kamieńca Ząbkowickiego i Barda Śląskiego, z II poł. XIV w.; 7L: kalendarz z *Agendy* (BUWr I Q 206) z Lubiąża, z II poł. XIV w. i 8L: kalendarz z *Mszału* (BUWr I Q 186) z Lubiąża, z przełomu XIV i XV w.; 9T: kalendarz z *Liber capitularius et colectarius* (BUWr I F 379) z Trzebnicy, z XV w.; 10L: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 63) z Lubiąża, z XV w. (1476 r.); 11L: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 58) z Lubiąża, z II poł. XV w.; 12R: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 59) z Rud Wielkich, z początku XVI w.; 13K: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I O 57) z Kamieńca Ząbkowickiego, z 1515 r.; 14L: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 180) z Lubiąża, z II poł. XVI w. i 15T: kalendarz w *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 182) z opactwa cysterek w Trzebnicy, z 1573 r.

¹³⁹ Kalendarz bożogrobców z czternastowiecznego *Liber Ordinarius* (BUWr I Q 175) opublikował F. WOLNIK, *Kalendarz nyskich bożogrobców według XIV-wiecznego Liber Ordinarius*, RTSO 15 (1995), s. 311–333.

	1	2	3	4	5	6	7	8
2	Translatio s. Viti	10.03		6K				
3	Translatio s. Monice	9.04				<i>Comme- moratio</i> BUWr I O 61, k. 3v		
4	Translatio s. Wilhelmi	7.05		14L				
5	Translatio s. Nicolai	9.05	Włodarski BUWr I Q 251	6K		<i>Comme- moratio</i> BUWr I O 61, k. 4v	<i>Celebre</i> BUWr IQ 185, k. 3r	
6	Translatio s. Francisci	25.05						Włodar- ski
7	Translatio s. Bartholomei	17.06		15T				
8	Translatio s. Thomae, ap.	3.07	<i>III lectionum:</i> Wolnik, Włodarski	6K	BUWr I F 352, k. 1v ¹⁴⁰			
9	Translatio s. Martini	4.07	Włodarski	1L, 2J, 3L, 4H, 5K, 6K, 7L, 9T, 10L, 11L, 12R, 13K, 14L, 15T	<i>memoria</i> BUWr I Q 175, k. 4r	<i>Comme- moratio</i> BUWr I O 61, k. 6r		
10	Translatio s. Martini	5.07	Włodarski BUWr I Q 251					
11	Translatio s. Martini	11.07					<i>celebre</i> BUWr IQ 185, k. 4r	

¹⁴⁰ Piętnastowieczny kalendarz bożogrobców ze Mszalu (BUWr I F 1r-3v) opublikował F. WOLNIK, *Święci w zabytkach liturgicznych nyskich bożogrobców*, w: J. KOPIEC, N. WIDOK (red.), *Człowiek i Kościół w dziejach* (Opolska Biblioteka Teologiczna 34), Opole 1999, s. 147–165.

	1	2	3	4	5	6	7	8
12	Translatio s. Benedicti	11.07	<i>III lectionum:</i> Wolnik, Sobeczko, Jungnitz, Włodarski	1L, 2J, 3L, 4H, 5K, 6K, 7L, 8L, 9T, 10L, 11L, 12R, 13K, 14L, 15T	<i>III lectionum</i> BUWr I Q 175, k. 4r; BUWr I F 352, k. 1v	<i>III lectionum</i> BUWr I O 61, k. 6r		
13	Translatio s. Thome	12.07	<i>duplex:</i> Sobeczko, Jungnitz, Włodarski			<i>III lectionum</i> BUWr I O 61, k. 6r		
14	Translatio s. Hedwigis	25.08	<i>duplex:</i> Wolnik, Sobeczko, Jungnitz i Włodarski	3L, 4H, 8L ¹⁴¹	<i>IX lectionum</i> BUWr I Q 175, k. 4v	<i>duplex</i> BUWr I O 61, k. 7r		
15	Translatio s. Adalberti	26.08	<i>III lectionum:</i> Wolnik, Sobeczko i Włodarski; <i>Semiduplex:</i> Jungnitz		<i>IX lectionum</i> — BUWr I Q 175, k. 4v	<i>III lectionum</i> BUWr I O 61, k. 7r		
16	Translatio s. Stanislai	27.09	<i>duplex:</i> Wolnik, Sobeczko, Jungnitz i Włodarski			<i>IX lectionum</i> BUWr I O 61, k. 8r		
17	Translatio s. Clare	2.10						Włodarski
18	Translatio s. Augustini	11.10	<i>III lectionum:</i> Wolnik, Jungnitz i Włodarski <i>IX lectionum:</i> Sobeczko	8L	<i>III lectionum</i> — BUWr I Q 175, k. 5v; BUWr I F 352, k. 2r	<i>duplex</i> BUWr I O 61, k. 8v	<i>medio celebre</i> BUWr IQ 185, k. 5v	
19	Translatio s. Ludmile	10.11		6K	<i>semiduplex</i> BUWr I Q 175, k. 6r			

¹⁴¹ Święto zostało dopisane w kalendarzach później.

W średniowieczu na Śląsku, jak wykazują dotychczas przebadane źródła, obchodzono łącznie szesnaście różnych świąt upamiętniających przeniesienie relikwii świętego — czczono przeniesienie relikwii: św. Wacława, św. Wita, św. Moniki, św. Wilhelma, św. Mikołaja, św. Franciszka, św. Bartłomieja, św. Tomasza, św. Marcina, św. Benedykta, św. Jadwigi, św. Wojciecha, św. Stanisława, św. Klary, św. Augustyna i św. Ludmiły.

W liturgii diecezjalnej świętowano przeniesienie relikwii: św. Wacława, św. Mikołaja, św. Tomasza, św. Marcina, św. Benedykta, św. Jadwigi, św. Wojciecha, św. Stanisława i św. Augustyna — łącznie dziewięć świąt. W klasztorach cysterskich obchodzono jedenaście świąt translacyjnych: św. Wacława, św. Wita, św. Wilhelma, św. Mikołaja, św. Bartłomieja, św. Tomasza, św. Marcina, św. Benedykta, św. Jadwigi, św. Augustyna i św. Ludmiły; dziesięć u kanoników regularnych: św. Wacława, św. Moniki, św. Mikołaja, św. Marcina, św. Benedykta, św. Tomasza, św. Jadwigi, św. Wojciecha, św. Stanisława i św. Augustyna, osiem świąt przeniesienia relikwii obchodzono u śląskich bożogrobców: św. Wacława, św. Tomasza, św. Marcina, św. Benedykta, św. Jadwigi, św. Wojciecha, św. Augustyna i św. Ludmiły. Premonstratensi obchodzili trzy święta translacyjne: św. Mikołaja, św. Marcina i św. Augustyna, zaś franciszkanie dwa: św. Franciszka i św. Klary.

Wśród tych świąt widzimy święta kalendarza rzymskiego, ale również kultu lokalnych patronów, co szczególnie wyraźne jest w liturgii zakonnej, np. Translacja św. Franciszka i św. Klary u franciszkanów czy Przeniesienie relikwii św. Augustyna i św. Moniki w liturgii kanoników regularnych.

Święta translacyjne, będące obok święta głównego drugim obchodem ku czci danego świętego, przyczyniły się do rozwoju kultu świętych.

Die Translationsfeiertage in der mittelalterlichen schlesischen Liturgie

Zusammenfassung

Im Mittelalter wurde ausser dem Hauptfest, das dem Todestag des Heiligen gewidmet war, oft auch der Tag der Überführung der Reliquien gefeiert. Die Translationsfeste entwickelten sich zum Kult der Heiligen.

Die wichtigsten mittelalterlichen schlesischen Quellen für die wissenschaftlichen Untersuchungen zeigen, dass in Schlesien sechzehn verschiedene Feste für den Tag der Überführung der Reliquien der Heiligen gefeiert wurden. Das waren die Feste für die Überführung der Reliquien des hl. Wenzel, des hl. Vit, der hl. Monika, des hl. Wilhelm, des hl. Nikolaus, des hl. Franz, des hl. Bartholomäus, des hl. Thomas, des hl. Martin, des hl. Benedikt, der hl. Hedwig, des hl. Adalbert, des hl. Stanislaus, des hl. Augustin und der hl. Ludmila.

In der Diözesan-Liturgie wurden insgesamt neun Feste der Überführung der Reliquien gefeiert: für den hl. Wenzel, den hl. Nikolaus, den hl. Thomas, den hl. Martin, den hl. Benedikt, die hl. Hedwig, den hl. Adalbert, den hl. Stanislaus und den hl. Augustin.

In den Klöstern der Zisterzienser gab es elf Translationsfeiertage, und zwar für: den hl. Wenzel, den hl. Vit, den hl. Wilhelm, den hl. Nikolaus, den hl. Bartholomäus, den hl. Thomas, den hl. Martin, den hl. Benedikt, die hl. Hedwig, den hl. Augustin und die hl. Ludmila.

Bei den Regulären Kanoniker wurden folgende zehn Translationstage gefeiert: hl. Wenzel, hl. Monika, hl. Nikolaus, hl. Martin, hl. Benedikt, hl. Thomas, hl. Hedwig, hl. Adalbert, hl. Stanislaus und hl. Augustin. Die folgenden acht Feiertage der Überführung der Reliquien der Heiligen wurden bei den schlesischen Kreuzherren gefeiert: hl. Wenzel, hl. Thomas, hl. Martin, hl. Benedikt, hl. Hedwig, hl. Adalbert, hl. Augustin und hl. Ludmila.

Die Prämonstratenser hatten folgende drei Translationsfeiertage: hl. Nikolaus, hl. Martin und hl. Augustin, während es bei den Franziskanern nur zwei Translationsfeiertage gab: hl. Franz und hl. Klara.